

TOG' O'SIMLIKLARINING EKOLOGIYASINI O'RGANISH

Nurmatov Sherzod Qurbonovich

Annotatsiya:

Tog' o'simliklari ekologiyasini o'rganishda biz ushbu tog' muhitini belgilaydigan maxsus moslashuvlar, ekologik o'zaro ta'sirlar va tabiatni muhofaza qilish muammolarini ko'rib chiqamiz. Tog' o'simliklari va ularning atrofi o'rtasidagi murakkab munosabatlarni tushunib, biz ushbu ajoyib botanika mo'jizalarining mustahkamligi va xilma-xilligini chuqurroq tushunishimiz mumkin.

Kalit so'zlar: tog' o'simliklari, muhit, ekologiya, ekotizimlar, botanika, tabiat.

Introduction

Tog'lar — tabiiy holda o'sadigan daraxtlarga boyligi bilan boshqa mintaqalardan farq qiladi. O'zbekiston tog'larini archalarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Ular tog'larimizning ko'rki bo'libgina qolmay, tog' yon bag'irlarini eroziyadan saqlashda ishonchli omildir. Archalar juda uzoq — 300-700, hatto 1000-yillar mobaynida o'sib rivojlanadi. Keng bargli daraxtlardan zarang, olma, nok, olcha, do'landa, qatrong'i, pista, bodom, yong'oq, oq qayin, tol, terak, shumtol va hastakar ko'p tarqalgan. Ular ko'pincha mustaqil guruhlarini tashkil qiladi. Tog'lardagi mevali daraxtlar mevasidan odamlar va hayvonlar oziq-ovqat sifatida foydalanadi. U yerlarda daraxtlar bilan bir qatorda turli oila va turkumlarga mansub butalar ko'p. Ular alohida-alohida guruhlar hosil qilib yoki daraxtlar bilan aralashgan qolda o'sadi. Uchqat, na'matak, zirk, irg'ay, tobulg'a, chiya, qizilcha kabi butalar keng tarqalgan. Tog' sharoitida o'sishga moslanish darajasiga monand ravishda ko'p yillik o'tlardan yovvoyi beda, marmarak, shashir, rovoch, kiyiko't, choyo't, zira, qiziltikan, lola, shirach, turli boshqoqli, dukkakli va piyozli o'simliklarga dambadam duch kelish mumkin. Bu o'simliklar orasida dorivor, efir moyli, oziq-ovqat, yem-xashak va boshqa maqsadlarda foydalaniladiganlari talaygina. Shuningdek, muhofazaga muhtojlari O'zbekiston Respublikasining „Qizil kitobi“ga kiritilgan.

Tog' ekotizimlari sayyoramizdagi eng jozibali va biologik xilma-xil yashash joylaridan biri bo'lib, yuqori balandliklarda joylashgan qiyin sharoitlarga noyob tarzda moslashgan ko'plab o'simlik turlarining vatani hisoblanadi. Tog' o'simliklari ekologiyasini o'rganish bu floraning qo'pol erlarda, ekstremal haroratlarda va qattiq iqlim sharoitida qanday rivojlanganligi haqida ajoyib tushunchalarni taqdim etadi. Himolay tog'larining baland cho'qqilaridan tortib to And tog'larigacha bo'lgan kengliklarda tog' o'simliklari bu nozik ekotizimlarning nozik muvozanatini saqlashda muhim rol o'ynaydi.

Tog' ekotizimlari o'ziga xos muhit bo'lib, ularda har xil turdagi o'simlik turlari mavjud bo'lib, ularning har biri qiyin sharoitlarda omon qolish va rivojlanish uchun moslashgan. Tog' o'simliklari ekologiyasi - bu flora, ularning atrof-muhit va atrof-dagi yovvoyi tabiat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni o'rganadigan qiziqarli mavzu. Tog' o'simliklari balandroq joylarda mavjud bo'lgan og'ir sharoitlarga dosh berish uchun turli xil moslashuvlarni ishlab chiqdi. Ushbu moslashuvlar ixcham o'sish shakllarini, suv yo'qotilishini kamaytirish uchun qalin kesikulalarni va toshloq joylarda o'zlarini bog'lash uchun maxsus ildiz tizimlarini o'z ichiga oladi. Ba'zi

o'simliklar hatto haroratning haddan tashqari o'zgarishiga va ultrabinafsha nurlanishning yuqori darajasiga bardosh beradigan mexanizmlarni ishlab chiqdilar. Tog' o'simliklari baland tog' hududlarning nozik ekotizimlarini saqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ular tuproq eroziyasining oldini olishga yordam beradi, suv oqimini tartibga soladi va hasharotlardan tortib yirik sutemizuvchilargacha bo'lgan keng doiradagi hayvonlarning yashash joylari va oziq-ovqat manbalari bilan ta'minlaydi. Bundan tashqari, ko'plab tog' o'simliklari dorivor xususiyatlarga ega va mahalliy jamoalar uchun madaniy ahamiyatga ega. Chidamliligiga qaramay, tog' o'simliklari, ayniqsa, iqlim o'zgarishi va inson faoliyati sharoitida ko'plab qiyinchiliklarga duch keladi. Haroratning ko'tarilishi, yog'ingarchilikning o'zgarishi va yashash joylarining parchalanishi bu noyob turlarning omon qolishiga jiddiy tahdid soladi. Tog' o'simliklarining biologik xilma-xilligini himoya qilish va kelajak avlodlar uchun ushbu qimmatli ekotizimlarni saqlab qolish uchun tabiatni muhofaza qilish harakatlari muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotchilar va tabiatni muhofaza qilish mutaxassislari ushbu ekotizimlarni yaxshiroq tushunish va ularni himoya qilish strategiyalarini ishlab chiqish uchun tog' o'simliklari ekologiyasini faol o'rganishmoqda. Ekotizim monitoringi, yashash joylarini tiklash va jamoatchilik ishtiroki tog' o'simliklarining xilma-xilligini saqlash va barqaror erni boshqarish amaliyotini rag'batlantirishga qaratilgan tabiatni muhofaza qilish harakatlarining asosiy tarkibiy qismidir.

Xulosa:

Tog' o'simliklari ekologiyasi - bu baland tog' florasining chidamliligi va go'zalligini ta'kidlaydigan murakkab va jozibali soha. Ushbu noyob ekotizimlarni o'rganish va saqlash orqali biz nafaqat yo'qolib borayotgan o'simlik turlarini himoya qila olamiz, balki tog'li hududlarning boy biologik xilma-xilligi va ekologik muvozanatini ham kelgusi yillar davomida saqlab qolishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi tabiatni muhofaza qilish Davlat qo'mitasining ma'ruzalari. T.: «O'qituvchi», 2001y .
2. Shodimetov Yu. Ijtimoiy ekologiyaga kirish. T.: «O'qituvchi». 1994. 4 . Holmo'minov J. Ekologiya va qonun. T.: «Adolat», 2000.
3. Egamberdiyev R, Eshchonov R. Ekologiya asoslari. T.: «Zar qalam», 2004
4. Ergashev A. Umumiy ekologiya. T.: «O'zbekiston», 2003-y.
5. Ergashev A., Ergashev T. Agroekologiya. T.: «Yangi asr avlodi», 2006.
6. Simon A. Levin editor —The Princeton guide to Ecology! 2009 by Princeton University Press Published by Princeton University Press, 41 New Jersey 08540 William Street 2007.